SOCIOLOGIA ROMANULUI ŞI MEDIEREA ESTETICĂ

ŞERBAN AXINTE*

De ce sociologia romanului?

În studiul introductiv (Cornea 1982: V–XXXV) al volumului colectiv *De la N. Filimon la G. Călinescu. Studii de sociologie a romanului românesc*, Paul Cornea ia în discuție *sociologia romanului*, pe care o consideră cea mai cunoscută şi bogată în realizări dintre ramurile sociologiei literaturii. Succesul acesteia s-ar explica prin trei considerente: capacitatea romanului de a funcționa ca un „*simulacru* al existenței sociale", *popularitatea* sa în rândurile unor categorii diverse de cititori, al treilea considerent fiind dictat de statutul romanului ca gen literar „*dependent de economie*, de structurile schimbului şi ale producției pentru piață" (*ibidem*: V). Prin explicarea acestor trei aspecte, Paul Cornea conturează practic o viziune asupra genului în discuție din perspectiva disciplinei alese. Pentru ca să se facă mai bine înțeles, pentru ca să fie distinse mai clar legăturile dintre considerațiile propuse de abordarea de tip sociologic a literaturii şi pentru ca să se evite interpretările eronate, nespecifice cerințelor disciplinei, Paul Cornea îşi justifică afirmațiile privind „permeabilitatea sociologică a romanului" (*ibidem*), examinând implicațiile acestui raționament.

Persistența istoricității

Primul argument privind însuşirea de „simulacru" a romanului porneşte de la concepția foarte răspândită conform căreia *mimesis*-ul realului ar reprezenta „însuşi procesul de constituire şi dezvoltare a genului" (Cornea 1982: V), teoria genului fiind considerată capabilă doar să traducă „progresia constantă a verosimilității" (*ibidem*). Prin operele marilor scriitori realişti din secolul al XIX-lea, iluzia realului atinge într-adevăr cotele maxime ale eficienței şi persuasiunii sale, dar în secolul al XX-lea îşi schimbă categoric „principiile directoare", virând de la o poetică a „concordanței cu lectorul" ce presupunea „univocitatea sensului" către una a

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LIV, 2014, Bucureşti, p. 157–163

BDD-A25155 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:51 UTC)

„busculării" menită să conteste, să pună în discuție, să ambiguizeze sensul. Mai poate, în aceste condiții, să rămână utilizabil conceptul de *simulacru?* Paul Cornea este convins că da: „rămâne adecvat, cu condiția să-l înțelegem nu ca pe un «duplicat» al obiectului (*mimesis*), ci ca pe un «model» al funcționării sale (care-i pune în evidență structura, esența, similitudinile de adânc). Or, tocmai aici e nodul chestiunii. Creației romaneşti îi e caracteristic nu *mimesis*-ul (în sensul de tehnică a producerii verosimilului), ci *istoricitatea*. Orice roman povesteşte «ceva» despre oameni, chiar dacă-i deplasează în spațiul intersideral ori îi surprinde în afara raporturilor comunitare, chiar dacă transcrie «fluxul conştiinței» în tumultul impresiilor, gândurilor, pulsiunilor subliminale […]. În oricare dintre ipostazele menționate, istoricitatea nu e abolită, ci transpusă ca implicare contextuală sau subtextuală, ca interiorizare a socialității sau ca discurs auctorial" (*ibidem*: VIII). Din acest motiv, crede Paul Cornea, romanul ca gen este privilegiat în cadrul sociologiei literare. El sublimează istoria, socialitatea, iar prin el disciplina sociologică observă în ce mod este modificat, transfigurat, „«datul» socio-istoric ambiant" (*ibidem*).

În legătură cu cel de-al doilea considerent, cel privitor la popularitatea genului, autorul *Originilor romantismului românesc* apreciază că romanul se pretează anchetelor empirice (de genul *cine*, *ce* şi *de ce citeşte*?), acestea putând fi realizate prin statistici şi chestionare, metode obiective specifice sociologiei, în vreme ce al treilea considerent, cel ce înțelege romanul ca fiind dependent de structurile producției pentru piață, permite cercetarea „condiționărilor materiale ale actului de creație" (*ibidem*).

Cele trei modalități ale tranzitivității

Paul Cornea apreciază că există două modalități principale de tratare a sociologiei creației romaneşti. Prima, beneficiară a unei tradiții şi a unei descendențe deloc neglijabile, vizează statutul social al romanului. A doua, mai recentă, cercetează statutul socialului în roman: „Prima priveşte din afară spre înăuntru, investigând ceea ce societatea «face» din roman: cum îi condiționează geneza, ce «rol» îi atribuie în cadrul literaturii şi al vieții publice, în ce fel îi «prescrie» materia şi-şi «înscrie» fizionomia în structurile sale. Cea de-a doua priveşte dinăuntru spre afară, ocupându-se de «societatea romanului», nu în primul rând ca să-i pună în evidență natura de «simulacru» […], ci, îndeosebi, ca să-i analizeze tehnicile prin care-şi instaurează coerența şi specificitatea de microcosm relativ autonom" (Cornea 1982: XI).

Cercetătorul deduce şi propune un numitor comun, un *agent de compatibilitate* pentru toate sociologiile creației, ele însele propunând o interdependență literatură – mediul socioistoric. Recurge la termenul de *tranzitivitate* pentru a demonstra că între textul romanului şi contextul istoric „subzistă o anumită solidaritate, un raport de covarianță" (*ibidem*). Tranzitivitatea ar cunoaşte trei modalități ale sale, departajate în funcție de gradul ei de manifestare: *imediată*, „bazată pe «analogie» de «conținut» între structurile sociale şi cele literare" (*ibidem*), *mediată* – instituită

BDD-A25155 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:51 UTC)

în baza unor „instanțe intermediare”, și „omologic” centrată pe „similitudini funcționale, nu morfologice” – și *implicită*, raportul fiind în acest caz „mediat și inaparent”, textului acordându-i-se „un maximum de inițiativă în raport cu contextul” (*ibidem*).

Statutul social al textului

Cum studiile ce pot fi subordonate tranzitivității imediate sunt rare și mult diferite de acelea care postulau ideea că opera nu este altceva decât o „emanație a unui complex de cauze” (Cornea 1982: XI), Paul Cornea își restrânge aria cercetării, limitându-se doar la o anumită particularitate existentă în bibliografia domeniului, particularitate prin care cercetările respective se distanțează de conceptul de *cauzalitate* și propun „remodelarea ficțională a realului” (*ibidem*). Tranzitivitatea imediată e posibilă doar la nivelul structurilor de profunzime, nu la cel al structurilor de suprafață. Teza lui Charles Grivel (1973) îi pare lui Cornea ilustrativă în acest sens. În sinteză, punctul de vedere al lui Grivel se concentrează în jurul ideii că romanul are în vedere un *arhetip* ce contrazice în aparență codul burgheziei, autorii încercând să diversifice „aventura” și nereușind în esență decât să propună aceeași schemă, una în care se mimează inițial răsturnarea regulii, dar care, prin desfășurarea epică și prin tehnicile verosimilului, nu produce altceva decât restabilirea arhetipului, adică intrarea în conformitatea codului „dezmințit aparent de fabulație” (*ibidem*). Cornea consideră o astfel de teză exagerată: „A considera că romanul nu poate fi decât instaurarea Codului ca «sens» […] și că cititorul n-are decât alternativa de a citi în «sensul» prevăzut de text […] înseamnă a substitui posibilului un automatism al necesității de un fatalism aberant. […] dacă cititorul n-ar găsi în roman decât o rememorare a ceea ce știe, s-ar plictisi repede; într-o operă de calitate, noutatea se înscrie pe un fundal repetitiv, dar nici creația, nici lectura nu sunt pure tautologii” (*ibidem*: XIII–XIV). Cornea relativizează astfel șansele tranzitivității imediate de a propune o viziune validă asupra romanului. De altfel, el nu absolutizează nici ramura tranzitivității mediate, care părea până într-un anumit punct cea mai capabilă să ofere o sociologie a creației romanești. Respinge și tezele lui Sartre, prin care acesta propunea un demers intitulat „progresiv-regresiv”, prin care intenționa să afle „medierile care permit nașterea concretului singular, a vieții, a luptei reale și datate, a persoanei pornind de la contradicțiile generale ale forțelor productive și ale raporturilor de producție” (Jean-Paul Sartre, *apud* Cornea 1982: XV–XVI). Deși admite că monografia *L'idiot de la famille* conține numeroase sugestii de lectură a operei lui Flaubert, precum și observații acute, Cornea dovedește că Sartre nu a reușit totuși să „interogheze structura în mod eficace, nici să propună o tehnică operațională de analiză” (*ibidem*: XVI). Își afirmă însă preferința pentru sociologia creației romanești elaborată de esteticianul maghiar Georg Lukács, nu atât pentru teoria acestuia despre roman – pe care o găsește din multe puncte de vedere vulnerabilă, prin abstractizările ce împiedică sesizarea bogăției istorice și estetice a operelor

BDD-A25155 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:51 UTC)

supuse analizei şi prin libertatea mult prea mare pe care autorul şi-o acordă în raport cu unele fapte concrete şi evidente, prin omisiunile numeroase şi greu de explicat, prin orientarea „conținutistică" a analizei ce nu ia deloc în calcul specificul literaturii –, cât pentru ce a reuşit să demonstreze în legătură cu romanul, anume că acesta „vrea să instituie prin medierea eroului o relație inteligibilă şi concretă, dar sortită necesarmente eşecului, între trăirea individului şi rațiunile sale de a trăi" (*ibidem*: XIX).

Opera lui Georg Lukács l-a influențat puternic pe Lucien Goldmann, de care Paul Cornea se ocupă cu precădere. Acesta defineşte opera ca „univers concret de ființe şi lucruri" modelat pe rând de mediul socioistoric, de raporturile diverse de producție, de ideologiile existente, toate similitudinile nefuncționând prin *analogie*, ci prin *omologie*. „Viziunea despre lume" îndeplineşte funcția de mediere între societate şi creație, ea, viziunea, înțeleasă ca „extrapolare conceptuală până la extrema coerență a tendințelor reale, afective, intelectuale şi chiar motrice ale membrilor unui grup social" (Lucien Goldmann, *apud* Cornea 1982: XX). Goldmann discută despre existența a două sociologii ale creației. Prima nu vizează în mod absolut criteriul axiologic. E mai curând interesată de literatura de rând şi de mass-media, adică de reflectare, de conținut şi de stereotipie. A doua sociologie a creației este centrată pe ideea de valoare, pe ideea de *conştiință posibilă*, adică expresia a tot ceea ce „grupul ar fi susceptibil să gândească în mod ideal, dacă şi-ar putea explicita toate virtualitățile şi n-ar suferi influențe perturbatoare" (*ibidem*: XX).

Cornea apreciază că rolul atribuit de Goldmann grupurilor în realizarea creației imaginare constituie un aspect esențial al teoriei sale. Autorul reprezintă pentru Goldmann cel mult un *coautor*, el împlinind doar din punct de vedere artistic structurile mentalului colectiv. De aici, libertățile sistemului nu pot fi decât limitate, la fel şi implicațiile hazardului. Deci perspectiva propusă permite studiul ştiințific aplicat şi riguros. În ceea ce priveşte romanul, teoreticianul emite ipoteza că ar exista o *omologie* perfectă între „structura reificată a pieții liberale" şi acea formă romanescă constituită în jurul „eroului problematic" al lui Lukács în care „valorile transpersonale acționează implicit" (*ibidem*). Dar eroul nu ajunge la valorile autentice deoarece lumea convențională a romanului conține doar „absențele" lor.

Deşi îi recunoaşte lui Lucien Goldmann merite eminente în domeniul sociologiei culturii, Paul Cornea nu ezită să aducă teoriei acestuia obiecții importante: „Mai mult filosof decât om de litere, sensibil mai mult la reverberațiile «conținutului» decât la plenitudinea senzuală a «formelor», Goldmann înclină să reducă particularul la concept mai degrabă decât să-i circumscrie singularitatea şi aplică materiei literare, prin excelență evanescentă şi inepuizabilă, grila rigidă a univocității de sens. […]. Goldmann ajunge la simplificări excesive: el subevaluează astfel rolul «autorului» […], neglijează cu totul problematica receptării […], foloseşte conceptul de «omologie» ca un echivalent al desuetului şi criticatului «paralelism» socio-cultural" (*ibidem*: XXIV–XXV).

Tot din trunchiul teoriei lui Georg Lukács s-a desprins şi cercetarea sociologică a romanului a lui M. Zéraffa. Pentru acesta, esența romanescă s-ar

BDD-A25155 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:51 UTC)

naşte deci din contrastul puternic dintre lumea valorilor şi lumea reală, din incompatibilitatea dintre conştiinţa individuală şi „mecanismul social coercisiv şi reiferat" (*ibidem*: XXV). Rezultă mai multe opoziţii asupra cărora insistă Zéraffa şi pe care le evidenţiază Cornea în analiza sa sintetică: opoziţia dintre forma tradiţională şi forma modernă, dintre romanescul descripţiilor sociale şi cel non-mimetic, dintre romanul ca „figuraţie şi mod de cunoaştere a istoriei" şi romanul ca „interpretare şi fapt estetic" (*ibidem*).

Modernii se opun universului ordonat balzacian, resimţit ca artificial, pentru că, în acea „totalitate coerentă" fiecare parte componentă funcţionează perfect în baza unui „determinism eficace" (*ibidem*). Se simţea deci nevoia răsturnării unor principii, „inteligibilitatea" fiind înlocuită cu „haosul existenţei sociale" (*ibidem*). Astfel, personalitatea scriiturii, sintetizează Cornea, devine „o autenticitate a umanului opusă inautenticităţii sociale" (*ibidem*), *Noul roman* împingând, de altfel, spre consecinţele sale ultime fenomenul de ruptură.

Deşi reia într-o oarecare măsură schema Lukács – Goldman, M. Zéraffa ar avea marele merit, crede Cornea, de a postula *rolul esenţial al gândirii estetice în sublimarea formelor sociale în formă literară*: „romancierul îşi corijează dependenţa de valorile şi idealurile mediului social de proveniență prin «reflexiunea estetică». Odată cu ansamblul raporturilor sociale, el transcrie, cu o «falsă conştiinţă», şi versiunea «ideologică» sub care acestea sunt deghizate. Dar oricât ar ignora schemele socio-ideologice reale ce-i articulează viziunea despre lume sau determinările implicite ale limbajului, el e deplin lucid în privinţa imperativelor tehnice ale muncii de creaţie şi, în primul rând, e conştient de necesitatea unei coincidenţe absolute înte faptele relatate şi forma artistică a traducerii lor (structură compoziţională, sistemul personajelor, registrul scriiturii etc.). Exigenţa estetică îi dictează scriitorului ce instrumente de lucru convin «experienţei» pe care vrea s-o semnifice şi întru cât acestea ilustrează sau nu îndepărtarea «societăţii» de «social»" (*ibidem*: XXVIII). Aşadar, nu e necesar doar ca realităţilor sociale noi să le corespundă mijloace de expresie înnoite, ci devine obligatorie „relaţia logică şi coerentă" dintre „faptele percepute" şi „forma estetică". Scriitorul e în măsură să reveleze această formă, să o elibereze din latenţa în care se află realitatea însăşi.

În studiul său, Paul Cornea verifică funcţionalitatea şi a altor puncte de vedere aparţinând unor cercetători, precum Erich Köhler, M. Bahtin sau Julia Kristeva. Din toate aceste teorii examinate reiese foarte clar *obligativitatea ca sociologia literaturii să nu eludeze specificul artistic* al operelor romaneşti investigate. Cercetătorul român evidenţiază cât se poate de clar cum anume se poate ajunge la îndeplinirea acestui deziderat esenţial, insistând pe notele specifice ale fiecărei teorii în parte. De pildă, observă că teoria sociologică a Juliei Kristeva se fundamentează pe ideea producerii ficţiunii romaneşti prin absorbţia non-ficţionalului. Din acest motiv, genul romanesc ar fi mai mult „transpoziţie a unei comunicări orale" decât scriitură, socialitatea romanului fiind manifestă.

BDD-A25155 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:51 UTC)

Statutul socialului în text

După ce s-a ocupat cu precădere de *statutul social al textului*, Paul Cornea îşi completează investigaţiile sistematice prin referiri succinte şi la *statutul socialului în text*. După ce îndepărtează pericolul unor confuzii între aceste două aspecte distincte ale sociologiei literaturii, cercetătorul propune o definiţie a socio-criticii: „este o sociologie a textului, ostilă narcisismului «noii critici» (sub diversele ei ipostaze), care reduce textul la «regulile idiolectului lexical», suspendându-i relaţiile cu exterioritatea, dar opusă, în egală măsură, sociologiilor «conţinutului», care confundă realitatea cu ficţiunea, negând autonomia relativă şi specificitatea artistică a obiectului literar. Şi pentru că discursul social e în parte manifest, însă în cea mai mare parte implicit, înscris în figurile, dar şi în tăcerile scriiturii, socio-critica se comportă ca o semiologie critică a ideologiei, străduindu-se să descifreze non-spusul, să dezvăluie mecanismele socio-culturale de producţie şi consum, pe care opera le codifică şi le deghizează” (Cornea 1982: XXXIII–XXXIV).

Din sistematizarea ideilor unor cercetători precum Claude Duuchet şi H. Mitterand, Paul Cornea ajunge la nişte concluzii îmbucurătoare privind abilitatea socio-criticii de a contribui în mod adecvat, nondogmatic (prin marea varietate a ipostazelor sale) la aproximarea esenţei romanescului. Şi aceasta pentru că ea nu scapă din vedere interferenţele dintre realitatea fictivă şi realitatea reală, pentru că manifestă interes pentru frazele privilegiate ale unor opere (cele de început şi cele de sfârşit), acolo unde „se joacă relaţiile dintre literar şi non-literar”, deoarece este atentă la efectele de „veridic” ce impun credibilitatea operei şi, nu în ultimul rând, pentru că acordă atenţie acelor „rupturi” dintre *discurs* şi *povestire*, dintre „enunţare” şi „enunţ”, dintre „vorbirea raportată şi suportul ei textual” (*ibidem*: XXXIII). Din ceea ce recuză socio-critica se desprind şi mai clar virtuţile disciplinei, capacitatea ei de a formula, printr-un refuz raportat mereu la realitatea obiectului de investigaţie, legile flexibile ale cercetării literare. Socio-critica respinge deci analizele literare ce nu acordă importanţă dimensiunilor sociale, politice, ideologice ale textului, dar şi interpretările de natură sociologică ce pun între paranteze *medierea scriiturii*, confundând textul ca atare cu condiţiile lui genezice.

Aceste ultime consideraţii funcţionează, în ceea ce-l priveşte pe Paul Cornea, şi ca un veritabil argument *pro domo*.

Medierea estetică

Devine, astfel, foarte clar cum anume e posibilă aproximarea esenţei romanescului pe calea sociologiei literare. Însuşirea romanului de a fi un „simulacru al existenţei sociale”, însuşire pe care genul şi-o conservă şi după ce dezvoltarea romanului a încetat să mai traducă „progresia verosimilităţii”, virând spre o „busculare” contestatoare cu efecte în direcţia ambiguizării sensurilor, trebuie înţeleasă, deci, nu ca *mimesis*, ci ca pe un *model* al funcţionării sale. Aceasta deoarece romanului nu îi este specific *mimesis*-ul, ci *istoricitatea*,

BDD-A25155 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:51 UTC)

sociologia literară fiind capabilă să observe diferitele grade de transfigurare a componentei socioistorice. Ramura sociologiei care se ocupă de statutul socialului în roman îi evidenţiază acestuia natura de *simulacru*, dar, mai mult decât atât, îi analizează metodele prin care poate fi imprimată coerenţa şi specificitatea de „microcosm relativ autonom", *medierea estetică* fiind cu adevărat capabilă să exprime fecund, stimulativ, interferenţele dintre realitatea fictivă şi realitatea reală.

BIBLIOGRAFIE

Cornea 1982 = Paul Cornea, *Căi şi perspective în sociologia contemporană a romanului*, în *De la N. Filimon la G. Călinescu. Studii de sociologie a romanului românesc*, Bucureşti, Editura Minerva.

Grivel 1973 = Charles Grivel, *Production de l'intérêt romanesque. Un état du texte (1870–1880)*, La Haye-Paris, Mouton.

Sartre 1960 = Jean-Paul Sartre, *Questions de méthode*, Paris, Gallimard.

Goldman 1955 = Lucien Goldmann, *Le Dieu caché*, Paris, Gallimard.

THE SOCIOLOGY OF THE NOVEL AND THE AESTHETIC MEDIATION

ABSTRACT

In this paper I present Paul Cornea's argument in favour of the idea that the novel works like a „simulacrum of social existence". It is not that this genre's process of constitution and development would be *mimetical* with respect to reality; actually, by comparing the novel to a *simulacrum*, one may understand its functioning, its structure, its essence and its deep symmetries. The novel is not to be regarded as *mimesis*; on the contrary, it has to be associated with historicity and, as such, the novel has been and still is privileged in the sociology of literature. In order to show that there is a *covariancy report* between the text of the novel and the historical context, Paul Cornea invokes the concept of *transitivity*, which he understands as that of an *agent of compatibility*. Meanwhile, transitivity has three modalities: *immediate, mediate* and *omological*. I have shown how the author comes to indicate the most adequate way to approximate the essence of the novel. By critically approaching several characteristics of these three transitivities – and their different modalities of mediation – Paul Cornea claims that the sociology of literature has to be aware of the artistical specificity, as the *aesthetic mediation* is truly capable of expressing in a productive and stimulating manner the interferences between the fictional reality and the „real" one.

Keywords: *theory of the novel*, *sociology of the novel*, *aesthetic mediation*, *novel*, *sociology*.

BDD-A25155 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:51 UTC)